

визначеність і відповідність дій українських органів слідства міжнародним стандартам справедливого судочинства.

Список використаних джерел

1. Кримінальний кодекс України // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2001, № 25-26, ст.131

2. Боровик А. В., Мазепа Д. Я. Ознаки геноциду в російсько-українській війні XXI ст.: кримінально-правовий аспект // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Юридичні науки». – 2024. – № 2. – С. 42–47. – DOI: 10.32999/ksu2307-8049/2024-2-8. – URL: <https://lj.journal.kspu.edu/index.php/lj/article/view/424>.

3. Геноцид в Україні. Юридичний аналіз / ГО «Регіональний центр прав людини»; Інститут з попередження злочину геноциду імені Лемкіна. – Київ, 2023. – 159 с. – URL: https://krymbezpravil.org.ua/wp-content/uploads/2023/04/Henotsyd_v_Ukraini_YUrydychnyy_analiz_final.

4. Виклики, що постали перед Україною в умовах міжнародного збройного конфлікту: воєнні злочини та злочин геноциду // Часопис «Парламент». – 2023–2024. – Вип. 2. – URL: <https://parlament.org.ua/projects/vyklyky-shho-postaly-pered-ukrayinoyu-v-umovah-mizhnarodnogo-zbrojnogo-konfliktu-voyenni-zlochyny-ta-zlochyn-genocyzdu/>.

Ткачук Юрій Олександрович,

здобувач кафедри кримінального права
Національної академії внутрішніх справ

ФОРМУВАННЯ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВИХ САНКЦІЙ ТА СТУПІНЬ ТЯЖКОСТІ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВопорушень: ПИТАННЯ СПІВВІДНОШЕННЯ

Загальновідомим є той факт, що тяжкість кримінального правопорушення знаходить свій юридичний вираз у встановленій Кримінальним кодексом України (далі – КК) санкції за вчинене діяння, яка визначає вид і розмір покарання. Отже, якщо санкції КК виражають ступінь тяжкості відповідних видів кримінальних правопорушень, то співвідношення суворості меж санкції і видів покарання, призначених судами за відповідні види кримінальних правопорушень, повинно відображати положення ст. 12 КК.

Як зазначає М.В. В'юник, сьогодні в юридичній літературі фіксується недостатня кількість узагальнюючих розробок щодо оцінки ефективності як окремих видів покарань, так і системи в цілому. Тому потреба цілісного дослідження зі створення концепції оцінки ефективності існуючої в Україні системи покарань, з урахуванням кримінологічного, кримінально-правового та кримінально-виконавчого аспектів її функціонування, є надзвичайно важливою [1, с. 153–154].

Необхідним для впровадження є положення, згідно з яким із урахуванням ступеня тяжкості, обставин кримінального

правопорушення, його наслідків і даних про особу судам належить обговорювати питання про призначення передбаченого законом більш суворого покарання особам, які вчинили кримінальне правопорушення на ґрунті пияцтва, алкоголізму, наркоманії, за наявності рецидиву, у складі організованих груп чи за більш складних форм співучасті (якщо ці обставини не є кваліфікуючими ознаками), і менш суворого – особам, які вперше вчинили кримінальне правопорушення, неповнолітнім, жінкам, котрі на час його вчинення чи розгляду справи перебували у стані вагітності, особам з інвалідністю, особам похилого віку і тим, які щиро розкаялись у вчиненому, активно сприяли розкриттю кримінального правопорушення, відшкодували завдані збитки [2].

Позбавлення волі, як і раніше, передбачається вельми широко в санкціях статей Особливої частини і практично не має тенденцій до скорочення (особливо з урахуванням введення в кримінальне законодавство нового виду покарання – арешту, яке є, на думку С.В. Черкасова, короткостроковим позбавленням волі) [3, с. 9]. Як вказує Н.А. Орловська, у безальтернативних кримінально-правових санкціях безумовно домінує позбавлення волі на певний термін у кількості 98 % [4, с. 253]. На цьому фоні позитивним моментом є збільшення як загального числа санкцій, що містять, разом із позбавленням волі, альтернативні види покарання, так і збільшення їх питомої ваги. Види покарань, альтернативні позбавленню волі, що входять до системи, встановленої Загальною частиною КК, знайшли своє відображення в санкціях статей Особливої частини.

Прагнення посилити відповідальність за допомогою вказівки на позбавлення волі на певний строк як єдиний вид покарання може призвести до зворотного ефекту, який ми можемо спостерігати і сьогодні, коли замість «реального» відбування покарання абсолютно всі винні особи звільняються від призначеного покарання у вигляді позбавлення волі. Саме тому санкціях, що безальтернативно передбачають позбавлення волі, варто вказати (поруч із позбавленням волі на певний строк) як альтернативний основний вид покарання штраф. Це дасть змогу реалізувати принцип індивідуалізації кримінальної відповідальності, враховуючи характер наслідків [5, с. 287].

Якщо логіка наповнення санкцій за тяжкі та особливо тяжкі злочини є достатньо зрозумілою, то не виглядає переконаливою позиція законодавця, коли мова йде про нетяжкі злочини та кримінальні проступки.

В кримінально-правових нормах щодо відповідальності за нетяжкі злочини при стовідсотковому представленні в санкціях покарання у виді позбавлення волі закріплені також такі альтернативні покарання як обмеження волі, арешт, виправні роботи, громадські роботи, штраф та позбавлення права займати певні посади та займатись певною діяльністю в якості основного або додаткового

покарання із конфіскацією майна в якості додаткового покарання. Даний факт так само піддається критиці: постійно звучать дорікання з боку науковців щодо занадто великої частки санкцій, які містять покарання у вигляді позбавлення волі [6, с. 96; 7, с. 35–42].

Як відзначається Верховним Судом, у випадках, коли санкція закону, за яким особу визнано винною нарівні з позбавленням волі на певний строк передбачає більш м'які види покарання, при постановленні вироку потрібно обговорювати питання про призначення покарання, не пов'язаного з позбавленням волі. У разі обрання покарання у виді позбавлення волі це рішення повинно бути вмотивовано у вироку [2]. Науковці звертають увагу на те, що повинен існувати логічний взаємозв'язок між тяжкістю покарання та його розміром (строком) у санкції статті Особливої частини КК. Так, карально-виховний вплив більш м'яких видів покарання повинен бути нижчим карально-виховної сутності більш суворого виду покарання [8, с. 47].

Отже, зниження каральної ролі покарання слід здійснювати поступовим шляхом розширення застосування тих видів покарання, що не пов'язані з ізоляцією від суспільства, а також шляхом запровадження більшій диференціації відповідальності, посилення засобів впливу на осіб, що вчиняють правопорушення, активнішої участі громадськості при перевихованні осіб, які вчинили суспільно небезпечні діяння. Побудова санкцій та їх розміри повинні відображати напрямок кримінально-правової політики у цілому та визначати ставлення держави до форм і засобів запобігання конкретним видам кримінальних правопорушень, враховуючи поширення суспільно небезпечних діянь та конкретних соціально-економічних умов певного історичного періоду, адже від характеру побудови, видів та розмірів кримінально-правових санкцій значною мірою залежить судова практика при запобіганні кримінальним правопорушенням [9, с. 368].

Вибір конкретного виду покарання має стати предметом ретельного обговорення на судовому засіданні, а при призначенні покарання у виді позбавлення волі на певний строк чи довічно, суд повинен довести відсутність підстав застосування інших, більш м'яких видів покарання, особливо у випадках призначення покарання на строк до п'яти років позбавлення волі. Політика держави повинна спрямовуватися на переконання суспільства у недоцільності існуючих нині підходів призначення покарання. Громадянам необхідно роз'яснювати позитивні риси інших, альтернативних позбавленню волі, видів покарань, а також поширювати досвід цивілізованих країн. Превентивні заходи, засновані лише на жорстких покараннях, жодного разу не призводили до позитивних результатів – лише на певний час вони можуть призупинити злочинність, сплеск якої у подальшому є неминучим. Необхідно піднімати рівень правової культури і моральності, що дозволить не тільки вільно жити в демократичній державі, а й сформувати суспільну думку про те,

які заходи кримінально-правового впливу слід застосовувати до винних осіб [10, с. 53].

Чинне кримінальне законодавство потребує змін і доповнень, спрямованих на розширення числа санкцій, що передбачають альтернативні види покарання, і на скорочення числа санкцій, що передбачають покарання, пов'язані з ізоляцією засудженого від суспільства.

Список використаних джерел

1. В'юник М.В. Щодо питання оптимізації системи кримінальних покарань. Вісник Кримінологічної асоціації України. 2014. № 8. С. 148–155.
2. Про практику призначення судами кримінального покарання: Постанова Пленуму Верховного Суду України від 24.10.2003 р. № 7.
3. Черкасов С.В.. Кримінологічна концепція альтернативних мір покарання : автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Одеса, 2005. 20 с.
4. Орловська Н.А. Санкції кримінально-правових норм: засади та принципи формування : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.08. Одеса, 2012. 434 с.
5. Мовчан Р.О. Про перспективи вдосконалення санкцій норм, які передбачають відповідальність за кримінальні правопорушення у сфері охорони та раціонального використання земель. Юридичний бюлетень. 2020. Вип. 17. С. 286–293. DOI: <https://doi.org/10.31558/2786-5835.2024.1.20>
6. Денисова Т.С. Надмірна суворість покарання як перешкода розвитку демократичних засад у суспільстві. Вісник прокуратури. 2008. № 5. С. 95–97.
7. Маляренко В.Т. Про соціальну зумовленість і справедливість покарання. Вісник Верховного Суду України. 2002. № 3. С. 32–44.
8. Денисова Т.А., Філей Ю.В. Кримінально-правові санкції та їх застосування за злочини проти власності : монографія. Київ : Центр учбової літератури, 2008. 237 с.
9. Бабанін С.В., Корогод С.В. Удосконалення санкцій кримінально-правових норм в умовах запровадження відновного правосуддя. Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ. 2021. № 2. С. 365–370. DOI: <https://doi.org/10.31733/2078-3566-2021-6-365-370>.
10. Денисова Т.А. Альтернативні санкції та проблеми їх сприйняття суспільством і втілення в Україні. Юридична наука. 2016. № 12. С. 52–58.